

qui facit vel fecit hoc, semper loquitur contra eum qui in quolibet tempore facit, vel quotiescumque de illo dici potest fecisse. Item cum lex per se et natura sua versetur circa futura, ad illa maxime ferri censetur, etiamsi per verba præteriti vel præsentis loquatur. Intelligendum autem hoc est, nisi materia legis obstet, aut aliquod absurdum sequatur, ut dicti auctores limitant ex l. *Cum lex*, ff. de Legibus, dicente: *Cum lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat*. Quia si indulgeret etiam in futurum, daret occasionem delinquendi, unde potius indulgendo supponit actum esse dignum poena, et ideo limitat indulgentiam ad præteritum, ut in futurum prohibeat aut prohibitum relinquat.

CAPUT XV.

QUÆ FORMA EXTERNA SEU SENSIBILIS SERVANDA SIT IN FERENDA LEGE HUMANA.

1. Diximus de materia legis civilis, superest dicendum de forma, quæ potest duplex cogitari, una externa et sensibilis, quæ est veluti corpus legis, alia interna et quasi spiritualis, quæ est veluti anima, seu ratio legis. De hac posteriori dicemus in cap. 17, nunc de priori. Supponimus autem ex dictis in cap. 1 legem civilem quæ subditis datur constitui in genere signi indicantis principis voluntatem: unde necesse est ut tale signum sit sensibile humanæ cognitioni accommodatum. De hoc ergo signo in generali constat debere esse tale, ut modo sensibili principis voluntatem indicet subditis, alioqui non esset signum humanum, et consequenter non esset lex humana: hæc ergo significatio est de substantia hujus legis; quibus autem verbis exprimi debeat dicemus paulo inferius: unde inter conditiones legis ponit Isidor. ut sit manifesta, id est, clara, *ne per obscuritatem quid in captionem contineat*, ut ait lib. 3 Etym., cap. 21, et cap. *Erit autem*, dist. 4, id est, ne obscuritas sit occasio deceptionum et ambiguitatum, unde etiam convenientissimum esse solet ut leges simplicibus, brevibus ac claris verbis ferantur: nam quando prolixiores sunt, plerumque sunt magis perplexæ et ambiguitatibus expositæ.

2. Ex quibus colligo in forma legis sensibili duo posse distingui: scilicet materiale signum, ut vocem vel scripturam, et significationem; ex quibus, si inter se comparentur, scriptura, vel sonus, materiale quid est, significatio autem formale; ex utroque vero completur forma sensibilis legem constituens, seu quæ est ipsa-

met lex: nam cum lex sit actus humanus, est etiam quædam forma. Declarari potest exemplo formæ sacramentalis, quæ est in verbis; in eis tamen sonum verborum tanquam materiale quid, et sensum, seu significationem tanquam formale distinguimus, et ex utroque formam sacramentalem constitui dicimus. Ita ergo est suo modo in lege: consistit enim in signo externo, quod materiam aliquam requirit; ejus tamen essentia in significatione, et sensu posita est: unde, quod Augustin., lib. de Catechiz. rud., cap. 9, generatim dixit, et refertur in cap. Sedulo, dist. 38: *Præponendam esse verbis sententiam, ut præponitur animus corpori*, et quod de Evangelio dixit Hieron. ad Galat. 1: *Non in verbis Scripturarum esse Evangelium, sed in sensu*, cap. Marcion. 1, quæst. 1, hoc ipsum cum proportionem de lege humana dici potest: nam materialia verba nec obligationem inducere, nec alium effectum legis habere possunt, nisi quatenus indicant principis voluntatem et imperium; est ergo de formalitate legis, ut sit sensibile signum. Explicandum vero superest, quale esse debeat, et an solemnitatem specialem requirat, ut in ratione legis plene constituatur, ideoque ad externam legis formam pertineat. Distinguere autem possumus solemnitatem hanc, vel antecedentem, vel concomitantem, seu inexistentem ipsi legi, vel subsequentem, et de singulis inquirendum est.

3. *Ut lex prudenter constituatur naturaliter esse opus multorum consilium, at in rigore non esse necessarium.* — Circa primam dubitari potest, utrum ad ferendam legem præcedere necessario debeat multorum consilium, atque suffragium, in quo breviter dicendum est, hanc diligentiam esse moraliter necessariam, ut lex prudenter, et recte constituatur; quia res est valde gravis, et pendet ex multarum circumstantiarum consideratione, quæ facilius a multis, quam ab uno attenduntur, et ob eandem causam necesse est ut fiat lex suffragio virorum prudentum, qui et periti sint, et timorati, ut habetur in l. *Humanum*, Cod. de leg., ubi imperatores profitentur non aliter esse legem aliquam promulgaturos, quamvis indicent, hoc non esse absolutæ necessitatis, sed prudentiæ, et benignitatis: unde in rigore loquendo hæc solemnitas non est de necessitate legis: nam si princeps solo arbitrio proprio ferat legem, valida erit, dummodo alias justa sit; quia neque ex natura rei illa solemnitas est necessaria, neque aliquo speciali jure est præscripta. Antecedens quoad priorem partem

de jure naturali patet, quia illa consultatio solum requiri potest, ut lex sit justa, et rationi consentanea; si ergo contingat, sine aliorum consilio Principem attingere justitiæ æquitatem et publicam utilitatem in lege ferenda, non oberit valori ejus omissio præviæ consultationis; licet fortasse male faceret princeps suam præcipitando sententiam, cum periculo errandi, et cum scandalo. Quoad alteram verò partem de jure positivo probatur; tum quia nullum extat; tum etiam, quia licet existeret, ipse Princeps posset illud mutare, vel secum pro tunc dispensare valide, etiamsi in hoc peccaret. De quo puncto videri potest Bartol. in l. *Omnes populi*, ff. de legibus, et Jason in l. 1, de Constit., prin. n. 1.

4. Atque hinc ulterius sequitur, ad legem constituendam non esse per se necessaria suffragia multorum, quia voluntas principis sufficit. Hoc autem vel formaliter (ut sic dicam) intelligendum est, vel ad monarchiam est restringendum, in qua potestas legislativa sit in una persona: nam tunc sola voluntas ejus est de substantia legis. Ubi vero regimen est multorum constituentium unum tribunal, tunc multorum suffragium necessarium est, non per modum solemnitatis accidentariæ, et præambulæ, sed propter substantialem constitutionem legis, quæ non pendet ex una tantum persona, sed ex congregatione constante ex multis: tunc autem dicimus, legem illam constitui ab una persona ficta, et ita formaliter (ut sic dicam) uno consensu constitui: et ideo necesse est, ut omnes, qui suffragium decisivum habent, vocentur, quantum commode fieri possit, argumento l. 2, Cod. de Decur., l. 10, vel sufficere convocare eos qui in urbe suo loco tunc adsunt, dummodo duæ partes totius corporis præsentis sint, argumento l. *Nominationum*, eodem titul., et l. *Nulli*, ff. Quod cuiusque univers., et ex eisdem juribus constat oportere ut simul congregentur ad legem constituendam per modum unius corporis. Non vero oportet ut omnes consentiant, sed quod major pars curiæ fecerit perinde habetur ac si ab omnibus factum fuisset, juxta l. *Quod major*, ff. Ad municip., quod recte Glossa exponit de his qui convenerunt. Idem in l. *Aliud*, ff. De regulis juris. In jure autem canonico addi solet: Ut consentiat etiam sanior pars, cap. 1 De iis quæ fiunt a maj. part. cap. Sed illud est speciale in rebus ecclesiasticis, ut ubi notat Abbas n. 3 et 11; secundum civile autem jus illa censetur sanior pars quæ est major totius consessus, ut notavit Felin. cap. *Cum omnes*,

de Constit., n. 19 et seq., ubi plura de hoc puncto videri possunt.

5. *Lex humana scripta alia, alia non scripta.* — *Alia divisio legis.* — Circa secundam solemnitatem inquire maxime solet, an necesse sit legem humanam esse scriptam; in quo sciendum est juristas communiter distinguere legem humanam, in scriptam et non scriptam; sed per legem non scriptam communiter intelligunt consuetudinem, quæ vim habet legis: de illa vero nunc non tractamus, infra enim de illa specialiter dicendum est; sed agimus de propria lege, quæ expresse et directe a principe constituitur: unde ex illa distinctione potius videtur inferri legem propriam, de qua modo agimus, debere esse scriptam. Ita enim est illa distinctio intelligenda, duplicem scilicet esse legem: unam, quæ solum introducit per tacitum consensum civitatis et principis, cujusmodi est consuetudo; aliam vero, quæ fertur per expressum imperium, de qua procedit dubitatio propria. Cum ergo jurisperiti hanc posteriorem distinguant a priori tanquam scriptam a non scripta, videntur sentire de ratione hujus legis esse scripturam; et alia multa in confirmatione hujus partis adduximus supra libro 1, cap. 11.

6. *Conclusio.* — Nihilominus dicendum est, licet optimus modus ferendi legem sit in scripto, non esse tamen hoc de substantia et valore legis. Prima pars probatur primo ex communi usu. Secundo, quia oportet ut leges sint stabiles, ac proinde ut signis permanentibus ferantur. Tertio, quia sæpe necessarium est expendere propria et formalia verba legis, quod non potest moraliter fieri, nisi sint scripta. Nihilominus probatur altera pars, quia hæ rationes tantum sunt congruentiæ, et majoris utilitatis; non tamen probant absolutam necessitatem ex natura rei; quia expressum præceptum sufficienter potest verbo ferri, et publice proponi, et per traditionem ab uno in alium conservari; imo Christus Dominus ita tulit præcepta sua, et aliqua non fuerunt in divinis litteris scripta. Hoc vero facilius ipse potuit agere quam humani legislatores, quia potuit ea scribere in cordibus, et quia per Spiritum sanctum ita regit Ecclesiam Catholicam, ut non sinat eam talium præceptorum oblivisci. Atque hæc resolutio, scilicet, scripturam non esse de substantia legis, communis est, ut patet ex Rota, titulo de Constit., decis. 1 in novis; et ex Panormit. Decio, Felin. et aliis in titulo. seu rubr. de Constit., et Joan. Andr. in regula *Nemo potest*, de Regul. jur. in 6, et

sumitur ex Glossa in c. 1, § *Postquam*, verbo *In scriptis*, de Censibus in 6, quatenus numerat plures casus in quibus scriptura requiritur, et inter eos non ponit legem. Probari tandem potest ex cap. *Institutionis*, 25, q. 2, ibi: *Sive quæ scripto decrevimus, sive quæ in nostra presentia videntur esse disposita*. Idemque supponitur in cap. 1 de *Renunt.* in 6. Hoc vero intelligendum est nisi oppositum fuerit consuetudine præscriptum, quia consuetudo facere potest jus. Oportet autem ut legislator non habeat potestatem derogandi consuetudinem: nam si hanc potestatem habeat, et suam voluntatem sufficienter exprimat, valida erit lex solo verbo præscripta, non obstante consuetudine.

7. *Quæ forma verborum necessaria.* — Ulterius vero circa eandem partem superest inquirendum quæ forma vel expressio verborum necessaria sit ut lex sufficienter edita censeatur, sive illa scripta sint, sive voce prolata. In quo dubio, generatim loquendo, solum dicere possumus debere esse talia, ut sufficienter explicant intentionem principis esse ferre præceptum stabile et commune, habensque alias condiciones ad legem requisitas, et, quocumque modo hoc fiat, illum sufficere. Primum patet, quia, ut in principio dixi, talis significatio est de substantia legis humanæ: secundum vero patet, quia nihil aliud est determinatum jure naturali, vel alicujus superioris. Hinc vero inferri potest regulariter adhibenda esse verba præceptiva, quia solum præceptum inducit obligationem, et quia de ratione legis est ut sit præceptum, et quia effectus obligationis odiosus seu onerosus est, ideoque ad verborum proprietatem restringendus est; quapropter, ut intelligatur superior ferre legem, non satis est ut dicat, rogo, peto, hortor, vel quid simile, nisi aliquid addat quo magis explicet obligandi intentionem. Sic dixit Glossa in cap. *Rogo*, 11, q. 3, ibi positum esse verbum rogandi pro verbo mandandi contra propriam significationem, forte quia ibi Pontifex rogat, hortatur, et monet ad id quod sine peccato aliter fieri non poterat. Verumtamen, in his et similibus decretis, non oportet verba improprie accipere, quia in eis Pontifex, vel princeps, hortatur subditos ut impleant quod alias tenentur; tamen ex vi talium verborum novam obligationem non imponit; et hæc exhortatio solet a juristis (ut supra dixi) vocari consilium reverentiæ, quod non est novum præceptum, sed modesta et paterna petitio observantiæ obligationis quæ jam inerat: et sic loquitur Glos.

in Clem. 1 de Testibus, verbo *Exhortatur*. Estque optimum exemplum in Conc. Trid., sess. 24, cap. 1, de Reformat. ibi; *Sancta Synodus hortatur ut conjuges ante benedictionem sacerdotalem in templo suscipiendam in eadem domo non cohabitent*; quæ verba legem obligantem non continent, ut omnes intelligunt.

8. *Quædam leges proferunt præceptum in actu signato, quædam in actu exercito.* — Oportet ergo ut verba legis constitutivæ præceptiva sint; possunt autem distinguui: nam quædam præceptum proferunt quasi in actu signato (ut sic dicam), alia in actu exercito. Priora quoad præcepta affirmativa maxime sunt verbum *præcipio* vel *impero*; hæc enim verba esse videntur quæ de se maxime indicare possunt voluntatem obligandi, ut sumitur clare ex Clement. *Exiit de paradiso*, de Verb. signific., ubi Clemens V interpretatur verbum *præcepti* indicare rigorosam legis obligationem; et idem habet Nicolaus III in cap. *Exiit*, de Verb. signific. in 6: quoad negativa vero præcepta, verba propria sunt *inhibeo*, *prohibeo*, et similia, ut in eisdem decretis declaratur, et ex vi significationis talium verborum videtur per se manifestum. Verba item æquivalentia sufficiunt, ut ibidem declaratur; hujusmodi autem esse videntur hæc, *Omnes teneantur*, *nemini liceat*, et similia. De verbis autem imperandi in actu exercito, ut sunt: *Facite*, *abstinete*, *omnes solvant*, *nemo audeat*, et similia, de his (inquam) multi dubitant, quia frequenter proferri solent per modum consilii aut simplicis directionis; et ita Castro supra reprehendit Panormit. qui dixit hunc modum imperandi sufficere ad legem obligantem constituendam. Sed certe opinio Panorm. valde probabilis est; nam præcepta superiorum ordinarie feruntur hoc modo, et censentur sufficienter ferri, quia illa verba sufficienter explicant imperium. Item Concil. Trident., sess. 13, cap. 7 de Sacerdote, qui urgente necessitate absque prævia confessione celebrat cum conscientia peccati mortalis, solum dicit: *Quamprimum confiteatur*; per quæ sola verba legem obligantem constituit, juxta communem intelligentiam, ut alibi ostensum est. Quapropter, considerata proprietate illius locutionis, quando superior hoc modo loquitur ad subditum, et ex aliis circumstantiis vel ex usu alium non constat, præcipere censendus est, et cum proportionem quando decretum superioris ita fertur, et inter jura, seu leges, aut decreta præceptiva inseritur, sub ratione legis ferri videtur, nisi ex aliis conjecturis oppositum constare possit.

9. *Dubia de verbis legis; in particulari, quid significat verbum mando.* — Præterea dubitari solet de quibusdam verbis in particulari, et imprimis de verbo *mando*, quod interdum solet significare idem quod committo, et sic multas differentias constituunt juristæ inter mandatum et præceptum, de quibus videri potest Felin. in cap. *Eam te*, de Rescrip., n. 9; sed nobis non sunt necessariae, quia consistunt in sola verbi æquivocatione. Mandatum enim illo modo idem significat quod delegatio vel commissio potestatis, per quam solet aliquis judex vel procurator constitui: hic autem sumitur ut jussionem significat. Solet item verbum mandandi per urbanitatem poni pro verbo petendi, aut rogandi, quo sensu utitur illo Sixtus Pap. in cap. *Mandastis ut scriberem vobis*, 2, quæst. 5, et Sylverius in cap. *Guiliserius Patritius noster mandavit me ad se venire pacifice*, 23, q. 4, id est, misit ad me petendo, etc.; unde Sylvest. verb. *Præceptum*, q. 2, et Armil. n. 7, non putant sufficere simplex verbum *mandamus*, nisi addatur geminatio, mandando præcipimus. Anton. autem 2 part., titulo 14, cap. 2, § 3, ita videtur distinguere inter verbum mandandi et præcipiendi, ut prius levem tantum obligationem, posterius gravem indicet; ait enim, mandatum sufficere ad legem obligantem tantum sub veniali culpa; præceptum vero etiam sub mortali. Sed hoc nullum fundamentum habet in significatione verbi: nam si mandatum idem est quod jussio vel imperium, non est cur limitetur ad levem obligationem, sed pro capacitate materiæ obligabit, sicut etiam verbum præcipiendi non inducet obligationem gravem, si materia non sit capax, ut infra dicetur. Dico ergo attendendum esse quis cui loquatur, et quomodo: nam inter æquales verbum mandandi non solet usurpari ab eo qui rogat vel petit, sed urbanitatis gratia solet usurpari ab eo qui rogatur: nam petitionem accipit tanquam mandatum, et multo magis ita accipitur tale verbum quando superior loquitur ad inferiorem etiam passive (ut sic dicam). At vero, quando superior loquitur ad subditum active mandando, sic verbum illud idem in rigore significat quod verbum *præcipio*, ut late docet Felin. supra; atque ita quando ponitur in lege superioris per illud statuentis et ordinantis, in rigore sufficit ad legem constituendam, nisi ex adjunctis ejus significatio distrahatur; quia in rigore significat proprium præceptum: nam est æquivalens verbo *præcipio*, et alioqui in illa occasione constat non poni gratia ur-

banitatis, nec in alia æquivoca significatione.

10. *Dubium de verbo oportet.* — De verbo *volumus*. — Item solet dubitari de verbo *oportet*. Aliqui enim putant sufficere ad legis imperium indicandum, quod sentiunt Navar. cap. 23, n. 30, præsertim in legibus ecclesiasticis, de quibus infra; et Medin. tract. de Jejun., capite 7. Sed ex vi verbi contrarium videtur, tum quia verbum illud potius videtur indicare judicium de re ipsa quam imperium; tum quia etiam per modum judicii non declarat necessitatem, sed honestatem, ut recte notavit Castro lib. 1 de Lege pœnal., cap. 5, documento 4. De verbo item *volumus* dubitari solet, quia ex una parte videtur satis explicare voluntatem superioris, in qua consistit substantia præcepti; unde D. Thomas 2. 2, q. 104, artic. 2, dicit quacumque ratione constet subdito de voluntate superioris, sufficere ad præceptum saltem tacitum. Aliunde vero verbum videtur valde ambiguum, quia non omnis voluntas superioris sufficit ad obligandum, et in dubio sunt verba in mitiorem partem interpretanda in materia obligationis. Dico ergo ex circumstantiis considerandum esse an cadat super obligationem, ita ut superior exprimat se velle obligare subditos: nam hoc sine dubio satis est, quia in illa voluntate est substantia legis, ut dixi. Si autem verbum *volo* solum explicet desiderium, et affectum superioris, non satis est ad legem. Existimo autem absolute prolatum in materia legis habere priorem sensum, nisi ex usu, vel materia, aut aliis circumstantiis aliud constet. De verbo autem *ordinamus* et similibus, clarum est per se non sufficere ad propriam legem constituendam, nisi aliæ circumstantiæ cogant, ut sumitur ex D. Thoma 2. 2, quæst. 106, art. 9, ad 2, et ex ratione facta, quod in dubiis mitior interpretatio est adhibenda. Addendumque præterea est oportere ut ex verbis vel circumstantiis constet præceptum imponi ut perpetuum, seu duraturum donec revocetur, quia hoc etiam spectat ad substantiam legis, ut supra diximus; ac denique necessarium esse ut feratur per modum communis præcepti, quia sine hoc etiam non esset lex.

11. *Dubium.* — Hinc vero nascitur dubium an oporteat legem ferri per modum legis, vel sufficiat ferri per modum sententiæ, quando ab illo fertur qui potestatem habet condendi legem. Communis enim opinio est sententiam principis legem constituere. Ita tenet Jason l. 1, ff. de Constit., princ. n. 1, et in l. 1, ff. de Feriis, n. 23 et 24, ubi alios refert; Ludovi-